

פרשת וארא חודש שבט ההכנה למתן תורה

כוח הפיריון בארץ הוא מעם ישראל

"ואביא אתכם אל ארץ הכרמל לאכול פריה ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה" (ירמיה ב, ז). משמע שיש כאן בפסוק דבר והפוכו. וראוי להבין מהו הדבר ומהו היפוכו. מחד טובו של הקב"ה המתבטא בפירות, מאידך ישראל קלקלו וטמאו הארץ. וצריך ביאור היחס בין שני העניינים.

והנה ארץ ישראל היא ארץ שעניי ה' בה. ויחודה הוא שבלא בניה, עם ישראל, אין לה פירות כלל. וכך היה בחורבן בית ראשון, ואומר הפסוק (ירמיהו ט, ט-יא), "על ההרים אשא בכי ונהי ועל נאות מדבר קינה כי נצתו מבלי איש עבר ולא שמעו קול מקנה מעוף השמים ועד בהמה נדדו הלכו. ונתתי את ירושלים לגלים מעון תנים ואת ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב". ואכן כך מתואר בכל ספרי המסעות מימי הראשונים שהארץ חרבה ואין בה יכולת כלכלית להתפתח, והיא ראויה למגורי רבבות בני אדם בלבד. והנה עיננו רואות שהארץ בשוב בניה אליה נותנת פירות רבים ומתוקים, ואפילו בשנת השמיטה שמגיעים ירקות מחו"ל טעמם טפל, לעומת פירות ארץ ישראל. ויש להבין, מדוע עם ישראל ביושבו על אדמתו, זהו כוח הפיריון של הארץ.

אמנם, ודאי שכוח התורה הוא המחזיק את העולם, ובלא לימוד התורה אין לעולם זכות קיום. ואף כך למדים אנו מהפיכת סדום ועמורה שהם הסמל והדוגמה לשחיתות. הם סמל לאנטי חסד. הפשיעה והשחיתות מוטמעת בתוך המסד. בתי המשפט מבוססים על חוקים מעוותים. בעיר אין מקום לצדקות וליושר. ולמרות כל זאת, התפלל אברהם לפני הקב"ה, אם יש עשרה צדיקים בתוך העיר, זכותם תעמוד לעיר כולה, ונענה הקב"ה לבקשתו, אך השיב לו שהעיר כל כך מושחתת ואין אפילו עשרה צדיקים.

והנה אילו היו צדיקים בסדום, ודאי שנעו בחייהם בין בונקר למשנהו, כיון שתושבי העיר לא הכירו במושג צדקות, וכשמצאו אשה שהעזה להאכיל עני קודם שגווע ברעב, התעללו בה באופן נורא. אין להם סנטימנטים לצדקות. וצדיקים אלו בכוחם להציל את העיר, אף שתושביה לא מעוניינים בקיומם; הרי לנו בתורה להדיא, שכאשר יש בבריאיה אנשים ששומרים תורה ומצוות ולומדים תורה, הם מצילים את הבריאיה. וכך הוא בימינו, מי יודע מה מחזיק את המדינה, למרות השלטון דהיום. אך כאשר אין יהודים בארץ ישראל העוסקים בתורה ובמצוות, אין לארץ תקומה.

עוסקים בתורה כדי להדבק בעליונים

וכך היה בבית ראשון שלא עסקו בתורה כראוי, שלא בירכו בתורה תחילה, ולכך חרבה הארץ; מבאר הב"ח (אורח חיים מז, ב):

ונראה דכוננו יתברך מעולם הייתה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתנו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה, ולכן נתן הקב"ה תורה אמת לישראל במתנה שלא תשכתח מאתנו כדי שתתדבק נשמתנו וגופינו ברמ"ח איברים ושס"ה גידין, ברמ"ח מצוות עשה ושס"ה לא תעשה שבתורה, ואם היו עוסקים בתורה על הכוונה הזאת היו המה מרכבה והיכל לשכינתו יתברך שהייתה השכינה ממש בקרבם כי היכל ה' המה, ובקרבם ממש הייתה השכינה קובעת דירתה, והארץ כולה הייתה מאירה מכבודו, ובזה יהיה קישור לפמליא של מעלה עם פמליא של מטה והיה המשכן אחד.

אבל עתה שעברו חוק זה... הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ, ועלתה לה למעלה, והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה, וזה היה גורם חורבנה ואבדתה... כי בזה נענשו שנסתלקה השכינה מן התחתונים, ואז אבדה הארץ נצתה כמדובר מבלי עובר, כלומר נחרבה ונשארה חומרית מבלי עובר שם קדושת השכינה, כי נסתלקה השכינה לגמרי מן הארץ ועלתה לה למעלה.

המבואר בדברי ה"ח שקדושת הארץ תלויה במעשנו, ומעשנו יקבעו האם הארץ תתקדש, או חלילה תטמאיש להבין זאת.

חודש שבט התחדשות בתורה

הנה במעלת חודש שבט, מבאר האור גדליה (שמות חודש שבט ג; הואיל משה ביאר את התורה הזאת):

חודש שבט הוא זמן של עליה בתורה, וכדכתיב (דברים א, ג) "בעשתי עשר חדרש באחד לחודש הואיל משה באר את התורה הזאת". באחד בשבט התחיל משה רבינו עליו השלום לומר לבני ישראל משנה תורה, ואם כתוב מפורש בתורה באיזה יום התחיל משה רבינו עליו השלום לבאר את התורה, הרי זה סימן שיש ליום הזה שייכות מיוחד להשפעה של תורה. כי יום הזה מסוגל ומיוחד להשגת התורה ולהתחיל מחדש בעסק התורה (מסוגל זהו מלשון מסגל - מאפשר, וזהו שיש לחודש שבט שייכות מיוחדת להשפעת התורה).

ויש לדברים אלו שייכות למה שהקדמנו שחודש שבט הוא זמן מסוגל שהאדם יתגבר על תאוותיו, כי האופן היחידי שיש בכוח האדם... להיות גובר על תאוות אלו, הוא רק בכוח התורה שהתורה מרומם את האדם ומגביהו, שלא ידבק עצמו בחיצוניות והלבוש שיש בכל דבר היא התאוה שברא הקב"ה בעולם רק כטפל (התאוה שמופנית לרע היא החורבן הגדול ביותר שיכול להיות, אך מטרתה היא לבניין הגדול ביותר, לכוח התורה), רק לדבק עצמו בהשורש, ולדבק עצמו בהנהגה התורתית. ובכוח התורה יכול האדם ליטול כל אלו המדות שיש לו ולהכניסן בתורה. 'בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין'. והעצה הוא 'משכהו לבית המדרש' (קידושין דף ל:); פירוש אותו החמדה שיש לו ימשיך לבית המדרש להכניסו בתורה, וכן מביא הפרי צדיק (האזינו, יב) דברי הזוהר הקדוש (א, דף רב). 'לית לך מלה לתברא ליצר הרע אלא אורייתא'.

חודש שבט כוח הצמיחה

שבט הוא ראש השנה לאילן, ופירושו בהלכה הוא כי כל אלו הפירות שחונטים קודם שבט הם בכוח של הגשמים מהשנה שעברה, ומה שמתחיל לצמוח אחר שבט הוא מהגשמים של שנה החדשה. נמצאת אומר שבשבט הוא התחלת הצמיחה מהגשמים של השנה החדשה, והנה השפעת הגשמים באמת כולל כל מיני השפעות, וכמו שביארנו כמה פעמים כי כל השפעות של גשמיות הניכרים בעולם הזה ביסודם הם השפעה רוחני, רק שההשפעה נתגשמה עד לעולם העשיה.

ובעולם הזה ניכר ההשפעה בגשמיות, אבל מזה ההשפעה יודעים אנו כי טמונה כאן גם השפעה רוחני, והוא בבחינת גבוה מעל גבוה שומר, ובעולם הזה ניכר ההשפעה בגשמים שמגדל הצמחים, אבל ביסודה הוא ההשפעה מלמעלה, ולכן אנו רואין בחז"ל (כתובות דף קיא:); הלשון 'טל של תורה מחייהו', כי בגשמים וטל נכללו בו כל ההשפעה של חיים להבריאה, וזה ההשפעה שיוודת בראש השנה להשנה החדשה, מתחיל 'לצמוח' ולהשפיע פירות בחודש שבט, באחד בשבט כדברי בית שמאי ובט"ו בשבט כדברי בית הלל.

באחד בשבט ראש השנה לאילן

החידושי הרי"ם (עה"ת; ט"ו בשבט) מדייק בלשון המשנה ריש מסכת ראש השנה שכתוב באחד לשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי, וניכר השינוי בלשון המשנה ממה שכתוב בכל מקום בית שמאי אומרים או דברי בית שמאי, דלשון כדברי בית שמאי משמע שהאמת והנכון כדבריהם, ומפרש החידושי הרי"ם כי באמת זה ההשפעה של כוח החיים מהשנה החדשה נרגשת היא כבר בראש חודש, רק שאז היא הרגשה דקה, ובית שמאי דמחדדי טפי הם מרגישים זה ההשפעה קודם כי באמת

יש אז ההשפעה במציאות, והיינו באחד בשבט כדברי בית שמאי שכן הוא המציאות אלא שבית הלל שנקבעה ההלכה כמותם קובעים הזמן כשמרגישים ביותר ההשפעה בזה העולם, וזה בט"ו בו, אבל האמת היא שתחילת ההשפעה היא בראש חודש.

ומבאר החידושי הרי"ם כי יסוד כל ההשפעות בזה העולם כולם הם מהתורה, שאסתכל באורייתא וברא עלמא, וכל ההשפעות של חיים כולם באות מצד העץ החיים, ואם אנו רואים שיש השפעה של חיים ביום הזה, השפעה של גשמים, אז זה סימן כי בזה היום יורד השפעה מלמעלה מעץ החיים (זהו עם ישראל, עם סגולה. עם ישראל הוא המסגל והמאפשר את קיום הבריאה, מחמת קיום התורה והמצוות, והוא מונע צרות והוריקנים למיניהם, ושאר מרעין בישין. ואם אנו רואים שיש צרות בעולם, הרי שעם ישראל אינו מקיים את תפקידו כראוי. ולכן העולם נברא עגול, כדי שבכל עת יהיו בו יהודים שיעסקו בו בתורה, בשעה שבמדינה אחת ישנים, ברעותה עוסקים בתורה, וכמאמר הכתוב (ירמיהו לג, כה) "כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת".

אמנם יש שהוכיחו מכך שצורת עם ישראל השלימה היא להיות מפוזרים בכל העולם, כדי לקיים את הבריאה בכל עת. אך בגמרא בעירובין (דף סה.) מבואר: 'לא איברי סיהרא אלא לגירסא' (לא נברא הלילה אלא לשינה), הרי שיעקר לימוד התורה הוא בלילה, ואין צורך לפזר את עם ישראל בכל העולם כדי לקיימו).

העולם יונק מלמעלה

ומביא בשם ספר הישר לרבינו תם כי עולם הזה הוא כמו אילן הפוך, כי בעולם הזה ניכר רק הענפים והפירות של האילן, כי שורש באילן הוא מלמעלה, וממה שאנו רואים הפירות בעולם הזה יש ביכולתנו לעמוד קצת על שורש האילן, ומזה שאנו רואים כי בשבט מתחיל חנטת הפירות והצמיחה מהשנה החדשה, יש לנו להבין שבאותו יום יש השפעה של התחדשות בתורה, ומזה נתהווה החידוש בזה העולם אף בדברים גשמיים, כי אנו רואים רק הענפים והפירות מהאילן, ומזה יש בכוחנו להשיג ולידע מה שיש בהאילן עצמו.

עיקר ההשפעה ביום זה היה השפעה של תורה שבעל פה, כי יסוד העניין שביום זה יש השפעה של תורה מצינו אצל משה רבינו וכדכתיב (דברים א, ה) "הואיל משה באר את התורה הזאת", שביום הזה התחיל משה רבינו עליו השלום להגיד משנה תורה, ומשנה תורה באמת יש לה שייכות לתורה שבעל פה, וכמו שאמרנו חז"ל (מגילה דף לא:): שמה רבינו מפי עצמו אמרה, והוא כמו הממוצע בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, שהרי למעשה הרי נעשה משנה תורה חלק מתורה שבכתב, רק שהוא תורה שבעל פה שנעשה תורה שבכתב, ובאותו היום התחיל התנוצצות אור תורה שבעל פה, ובראש חודש שבט יש התחדשות של כוח תורה שבעל פה...

נמצא כי חודש שבט הוא זמן להתגבר בתורה, ולהתחיל התחדשות בתורה, ומראש חודש כבר יש התנוצצות של השפעה בתורה, ובט"ו בו הרי ניכר כבר ההתחדשות בזה העולם, וביום זה שיש התחדשות בתורה נתחדש עמה כל ההשפעות שיש מהתורה. ולכן בשבט יכולין להיות דבוק בהנהגה של תורה, כי אם האדם מדבק עצמו בפנימיות התורה, ויודע כי כל השפעות שישנו בעולם הם בתורה. אז כבר ביכולתו להיות מושל על כל התאוות שישנו בעולם.

חודש שבט מזל דלי

מוסיף האור גדליה (חודש שבט ב; שבט המליך אות צ' בלעטיה):

וממשיך שם בספר יצירה (ה, יז) 'יצר בו דלי בעולם', חודש שבט מזלו דלי, דלי הוא כלי שמכניסים בעומק הבאר להעלות בו המים, ושורשו הוא מלשון הגבהה, וכלשון הכתוב (תהילים ל, ב) "ארוממך ה' כי דיליתני", שפירושו הוא כי רוממתני והגבתני, כי יש בעולם עניין של התרוממות והגבהה, אבל התרוממות זו יש באפשרות להשתמש בה בשני אופנים. יכולין לנצלה לטוב או להיפוך.

יש אופן של "ויגבה לבו בדרכי השם" (דברי הימים-ב יז, ו), והוא עניין של עזות דקדושה, שאף שיודע מיעוט ערכו נוטל על עצמו בתקיפות לעשות רצון אביו שבשמים, וכלשון התנא (אבות ה, כ) 'הוי עז כנמר', שאף שיודע בעצמו שאין לו הכוח נוטל עצמו בעזות לעשות רצון הבורא, ועל ידי העזות יש לו היכולת להגיע לאלו הכוחות הנצרכים לעבודת ה' ולהגיע ל'גיבור כארי'.

וזה עניין של דלי. שיש בבריאה עניין של דלי שהוא התרוממות והגבהת הלב, ואף שיש בו עניין של גיאיות שהוא מאוס, אבל נדרש שהאדם ישתמש בהמדה לטוב, ושינצל את ההתרוממות לצורך עבודת ה', להיות בהתרוממות, שלא יבוש מן המלעיגים עליו כדאיאתא בריש אורח חיים. (ודומה הדבר לרופא שמטפל בחולה, ותוך כדי הטיפול זולג דם, וכי יקשיב הרופא לאדם האומר לו הנך רוצה את החולה, הלא יודע הוא שזה דרך הטיפול, כך כל אדם צריך לדעת שהוא מקיים את תפקידו בעולם בשלימות, ולא יקשיב כלל למלעיגים עליו). וכוח זה יש בחודש שבט, שכל אלו המדות שטבען הקב"ה בנפש האדם, יש ביכולת האדם... להשתמש באלו המדות רק לצורך הבורא...

שבט הוא ראש השנה לאילן. בפשטות הוא כי מעתה הפרי החל לגדול, אף שהמציאות מוכיחה שרק בניסן הפרחים מלבליים, וזהו טעם ברכת האילנות בחודש ניסן בדווקא; אמנם הגמרא (ראש השנה דף יד.) מבארת בטעם ראש השנה לאילן: 'אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא: הואיל ויצאו רוב גשמי שנה'. הרי שירידת רוב גשמי שנה שבכוחם להצמיח פירות הם אלו הקובעים מתי הוא ראש השנה.

אך ברש"י (דף יב:) מבאר: 'אילן גדל על מי שנה שחנט בה, שעל ידי שרף שבא באילן לפני חנטה פירותיו חונטין ובו נגמרין, ששרף האילן עולה ונכנס בפרי תמיד, וממנו גדל'. המבואר ברש"י שרוב גשמי שנה הם בחודש שבט, ויש להוסיף את דברי החידושי הרי"ם שזהו בראשית חודש שבט, ורק בט"ו בשבט נכנסים הגשמים ומשפיעים בתוך האילן על ידי יצירת השרף שהוא תחילת הפרי. הרי שנצרך שיראו בתוך הפרי עצמו את ההתחדשות, ולכך ביום זה נקבע ראש השנה לאילנות; ולמתבאר שחודש שבט הוא המסוגל להתחדשות בתורה, אף כך הוא בלימוד התורה. בראשית החודש מתחילה ההתחדשות בתורה, ובט"ו בו נכנסת התורה לעומק נפש היהודי, ולכך נקבע ביום זה ראש השנה לאילנות.

מעשיו מרובים מחכמתו

יתר על כך מבואר ברבינו יונה על אבות (ג, ט):

הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת. אבל יש לשאול איך אפשר להיות מעשיו מרובין מחכמתו, ואם אינו יודע התורה והמצוות, וכי יש לו לעשות המעשים האלו על מה עשאו?

אלא שזו המשנה דברה לפי עצה טובה נאה ומקובלת שיש לו, למי שאינו יודע שלא יאבד נפשו ושיקבל על עצמו לעשות כל הדברים אשר יגידו לו החכמים ולא יסיר מהן ימין ושמאל כאשר ידעם, ועל פי התורה אשר יורו אותו ועל המשפט אשר יאמרו לו יעשה, ומיד שקבלה זו יקבל על עצמו בלבב שלם ובנפש חפצה, מעלה שכר כאילו קבל עליו כל המצוות. ועל דרך זו אמרו כל שמעשיו מרובין מחכמתו כי אף מי שאינו יודע ואינו עושה נקראין מעשה על שם כי יש לו שכר עליהם כאילו עשאו מפי הקבלה.

וכן מפורש באבות דר' נתן דתנן התם. כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת שנאמר "נעשה ונשמע". שהקדימו ישראל העשיה לשמיעה והיה להם לומר נשמע ונעשה, כי קודם שיוכל לעשות את המעשה צריכין לשמוע מה יעשו, אלא שקבלו עליהם תחלה לעשות כל אשר יצוה עליהם וישמעו, ומיד קבלו שכר כאלו עשאו.

וכן הוא ברש"י (שמות יב, כח), "וילכו ויעשו בני ישראל" - 'וכי כבר עשו, והלא מראש חודש נאמר להם? אלא מכיון שקבלו עליהם, מעלה עליהם כאלו עשו'. למדים אנו ברש"י שהרצון לקיים מצוות, הוא כ"נעשה ונשמע". כי אחר שהאדם מקבל על עצמו לשמוע אל דברי התורה, אות הוא שהתורה נמצאת בתוך תוכו. ומצב שכזה, הוא מצב של התחדשות, המסוגל לקבל חידושי תורה.

התגברות והתעצמות בעסק התורה

נעמיק ברובד נוסף. רבי חיים שמואלביץ (שיחות מוסר; לז ההכנה לקבלת התורה) מבאר:

"ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני ויחננו במדבר ויחן שם ישראל נגד ההר" (שמות יט, ב). וכתב האור החיים הקדוש שכוונת הכתוב ללמדנו שלושה עניינים שהם עיקרי ההכנה לקבלת התורה. העניין הראשון: "ויסעו מרפידים" ולעיל כתיב (שמות יז, ח) "ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים", ואמרו חז"ל (במכילתא שם), "ברפידים" על שרפו ידיהם מן התורה, וכאן כתיב: "ויסעו מרפידים" שנסעו והתרחקו מהרפיון שהיה להם. וזה לשון האור החיים: 'הכנה ראשונה לקבלת התורה היא התגברות והתעצמות בעסק התורה, כי העצלות הוא עשב המפסיד השגתה'. והחיזוק צריך להיות במסירות נפש ממש עד שימית עצמו עליה כמו שדרשו חז"ל (שבת דף פג:): "זאת התורה אדם כי ימות באוהל" (במדבר יט, ד) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה. יעויין שם באור החיים.

עד כמה ניתן להתחזק, למדים אנו מיעקב אבינו שבמשך ארבע עשרה שנה שלמד תורה בבית מדרשו של עבר לא שכב אפילו על רצפת אבנים, שכן אמרו חז"ל על הכתוב (בראשית כח, יא) "ויקח מאבני המקום וגו' וישכב במקום ההוא", באותו מקום שכב, אבל ארבע עשרה שנה ששימש בבית עבר לא שכב בליילה, שהיה עוסק בתורה (רש"י). נמצא שאפילו על אבן לא שכב כל ארבע עשרה שנה.

בל יחשוב האדם כי 'התגברות והתעצמות בעסק התורה' אינה אלא מעלה בתורה, אין הדבר כן, עליו לדעת שאם חיסר ממנה ואינו לומד בכל כוחו, התורה הופכת לו לסם המוות, כדאיתא בגמרא בשבת (דף פח:): 'אמר רבא, למימינים בה סמא דחיי, למשמאילים בה סמא דמותא'. ופירש רש"י: 'למימינים עסוקים בכל כחם, וטרודים לדעת סודה, כאדם המשתמש ביד ימינו שהיא עיקר'. ומכאן שהפירוש של 'המשמאילים בה' הוא שאין עוסקין בכל כוחם ואינם טרודים לדעת סודה, להם התורה סם מוות. וכיון שכן, מן ההכרח שהתחזקות בלימוד התורה תהיה בכל הכוח, כי הדבר הוא שאלת חיים ממש... (למדים אנו, שאף אדם שלומד שעה ביום, צריך ששעה זו תהא עיקר היום, ובאין הדבר כן, חשוב הוא כמשים את התורה לטפל. רח"ל).

תיקון המדות

ההכנה השניה לקבלת התורה נרמזת בהמשך הפסוק: "ויחננו במדבר", והיא תיקון המדות, וביחוד מדת הגאווה, הוא על פי מה שאמרו חז"ל (גדרים דף נה). 'כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל, תורה ניתנה לו במתנה, שנאמר (במדבר כא, יח): "ומדבר מתנה". וכתב האור החיים: כי אין דברי תורה מתקיימין אלא במי שמשפיל עצמו ומשים עצמו כמדבר (עירובין דף נד.), וכנגד זה אמר "ויחננו במדבר" פירוש לשון שפלות וענוה כמדבר שהכל דורכים עליו. כדי לזכות לקבלת התורה צריך האדם להיות עניו ושפל רוח. ובגמרא בעירובין (דף יג:): 'מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן, מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי. ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן'. ופירש רש"י: 'עלובין סבלנים'. והרי שבכך תלויה הזכיה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא...

ייעוד חכמים בהתחברות בלב שלם

ההכנה השלישית לקבלת התורה היא: "ויחן שם ישראל נגד ההר". וכתב האור החיים וזה לשונו: 'וענין ג' הוא בחינת ייעוד חכמים בהתחברות בלב שלם ותמים, לא שיהיו בד בבד שעליהם אמר הכתוב (ירמיה נ, לו) "חרב אל הבדים" וגו', וכנגד זה אמר "ויחן שם ישראל" לשון יחיד שנעשו כולן יחד כאיש אחד, והן עתה הם ראויים לקבלת התורה'. והוא מה שאמרו חז"ל (דרך ארץ זוטא; ה): 'הואיל ושנאו ישראל את המחלוקת, ואהבו את השלום, ונעשו חנייה אחת, הרי השעה שאתן להם את תורת'. (כמה עבודת המדות ושכירת הגאווה נצרך כדי שכלל ישראל יתאחדו כולם לציבור אחד, כאיש אחד בלב אחד, אך כאשר מבין את חשיבות הדבר, וכמה זה גורלי לקיים הבריאה, יקל על האדם להתחבר לרעהו כאמת).

ובגמרא במכות (דף י.) אמרו: "חרב אל הבדים ונואלו", 'חרב על צוארי שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבין ועוסקין בתורה בד בבד. ולא עוד, אלא שמשפשיך'. כי התורה לא ליחידים ניתנה, אלא לכלל כולו ניתנה, וה'כלל' אינו 'כלל' אלא בשעה שכולם נעשים כאיש אחד בלב אחד, ובלא זה, אינם 'כלל' אלא 'פרטים' הרבה.

ובמדרש אמרו (ויקרא רבה א, א): 'אמר רב תנחום בר חנילאי, בנוהג שבעולם, משוי שקשה לאחד נוח לשנים, ולשנים נוח לארבע, [ואילו קבלת התורה] משוי שקשה לשישים רבוא נוח לאחד'. והיינו, משא שהיה קשה לכל ישראל היה נוח למשה רבינו. ולכאורה יפלא, הניחא משא שקשה לאחד נוח לשנים, כי השנים מחלקים ביניהם את כובד המשא ועל כל אחד מוטל חציו של המשא (ואף משא השנים יחדיו, רב ממשקל משא כל אחד לבדו, כי כוח השנים גורם שאפשר לישא הרבה יותר), אבל מה מועיל בקבלת התורה שהיו שם שישים ריבוא, והרי כל אחד צריך לקבל בעצמו את התורה?

אולם הן הן הדברים שאמרנו. כי התורה לא ליחידים ניתנה, אלא לכלל כולו, וכל אחד מן הכלל מסייע לחבירו לקבל את התורה, וכמשל המשא שקשה לאחד ונוח לשנים. וכיצד נעשו שישים ריבוא יחידים לכלל אחד מוצק? על ידי 'לב אחד', על ידי כך נעשו ישראל לאיש אחד "ויחן שם ישראל".

ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת

בגמרא בסנהדרין (דף כ.). איתא: "שקר החן" (משלי לא ל) זה דורו של משה ויהושע [עסקו בתורה הרבה, רש"י], "והבל היפי", זה דורו של חזקיה [עסקו בתורה יותר, שבדקו מדן ועד באר שבע ולא מצאו עם הארץ. רש"י], "יראת ה' היא תהלה", זה דורו של רבי יהודה ברבי אילעאי, שהיו ששה תלמידים מתכסין בטלית אחת ועוסקין בתורה. ופירש רש"י: "עניים היו". ולפי פשוטו היינו שלמדו תורה מתוך הדחק, ועל ידי כך עלו על הדורות הקודמים. וכדאיתא באבות דרבי נתן (ג ו) 'טובה אחת בצער ממאה ברוח'. עלינו לדעת שהקשיים והמפריעים לעסק התורה אינם צרה כלל, אלא הם אושר נפלא - "היא תהלה" (אמנם דברי הגמרא טעונין ביאור. מהי הרבותא שהתכסו ששה בטלית אחת, הלא אם זו טלית גדולה שמספיקה לכולם, אין בכך מעלה הרי יש מקום לכולם. ואם אין מקום לכולם, הרי בלתי אפשרי להתכסות, ומהו ביאור דברי הגמרא?)

אך נראה דברברי חז"ל אלו נמצא עומק נוסף, והיינו כי אמנם בדרך הטבע אין טלית אחת מספקת לששה אנשים, אבל זה רק כשכל אחד חושב על עצמו ודואג שיהיה הוא מכוסה, באופן זה אי אפשר שום אופן שיהיו כולם מכוסים, אולם בדורו של רבי יהודה ברבי אלעאי היה כל אחד דואג לחבירו ומכסה את זולתו, ובאופן זה מספקת טלית אחת לששה, כשכל אחד חושב על חבירו ונותן לזולתו כולם מכוסים, אבל אם כל אחד מושך לעצמו לא יהיה מכוסה אפילו אחד, וזוהי מעלת דורו של רבי יהודה ברבי אלעאי.

"כי האדם עץ השדה"

זהו הדרך לקבל תורה. והנה על האדם נאמר (דברים כ יט) "כי האדם עץ השדה". ומעתה נבאר כיצד מתכונותיו של העץ נלמד כיצד לקבל תורה. מבאר רבי אריה לייב שפירא בספרו חזון למועד (א; לה):

שנינו בגמרא (תענית דף ה:): כי הווי מפטרי מהדדי (כשהיו נפטרים זה מזה) (רב נחמן מרב יצחק) אמר ליה: לברכך מר. אמר ליה: אמשול לך משל למה הדבר דומה. לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועייף וצמא, ומצא אילן שפירותיו מתוקים וצלו נאה ואמת המים עוברת תחתיו, אכל פירותיו ושתה מימיו וישב בצילו, וכשביקש לילך אמר: אילן אילן במה אברכך, אם אומר שיהיו פירותיך מתוקים, הרי פירותיך מתוקים. שיהיה צילך נאה הרי צלך נאה, ושתהיה אמת המים עוברת תחתך הרי אמת המים עוברת תחתך, אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעים ממך יהיו כמותך. עד כאן.

ביתר התבוננות ושימת לב נבחין שמשל זה טומן בחובו את כל מעלותיו של האילן אשר בהתאם להשוואת התורה "כי האדם עץ השדה" ניתן להקיש מן האילן אל האדם. אמנם בניגוד לאילן שאין הדבר תלוי בו, האדם, בידו למצות את מעלותיו החבויים בו פנימה. להלן נבאר משל זה בס"ד.

מובא בשם בעל הפני מנחם זצ"ל, שהגדיר את ארבעת המאפיינים העיקריים של האילן על פי חז"ל. נבסס ונרחיב את דברינו להלן על פי דברים שפרסם בשעתו; הטור בריש סימן ר"ג כתב: 'וסימן לידע איזה פרי עץ או פרי אדמה, כל אילן שעושה פירות משנה לשנה נקרא פרי העץ, אבל כל דבר שאין שורשיו נשארים בארץ וצריכים לזורעו בכל שנה, נקרא פרי אדמה'. נמצא איפה שתכונתו העיקרית של האילן היא בזה ששורשיו נשארים תמיד גם כאשר פירותיו ניטלין ממנו, ובעתיד ממשך הוא להוציא פירות מאותו מקום שהוא למוד להוציא. הרי לפנינו תכונה אחת של האילן ששורשיו נשארים תמיד; תכונה נוספת של האילן נמצאת בתוספתא דערלה (ה) שהאילן גדל לגובה, ואילו שאר ירקות נמוכים הם.

מעלתו השלישית של האילן באה לידי ביטוי בדברי הגמרא בתענית (הנזכרת לעיל). 'משל למה הדבר דומה לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקים ו'צילו נאה' אמר אילן אילן במה אברכך שיהא צלך נאה הרי צלך נאה'. עד כאן. הרי שהצל הוא אחד מתכונותיו המיוחדות של האילן ונמנה בין מעלותיו; תכונה נוספת מובאת בשם הראשונים, שהאילן מתאפיין בכך שניתן להבריך מענפיו בארץ כדי להצמיח אילן נוסף, משאין כן בשאר ירקות.

נמצא שהאילן נתייחד בארבעה תכונות עיקריות. א. שורשיו יונקים תמיד גם כשאינו מוציא פירות. ב. צמיחתו היא לגובה. ג. האילן משרה צל סביבותיו. ד. ניתן להבריך ממנו אילן נוסף בקרקע. שומא עלינו להתעמק בכל אחת מן התכונות ולמצוא את המקביל לתכונות האילן במין האנושי בהתאם לדברי הפסוק "כי האדם עץ השדה".

אין גזעו מחליף

יודעים אנו שהקב"ה קבע באדמה את כוח המשיכה בכל הנבראים כולם נמשכים מכוח שמימי אל האדמה, וזהו סוד קיומם, שהרי בלי כוח המשיכה אי אפשר להתקיים. אך ראה זה פלא קיומו של העץ תלוי באפשרותם של השורשים לינוק את חיותם מן האדמה ולהעביר את החיות בכיוון ההפוך מכוח המשיכה. ממעמקי האדמה יונקים השורשים את הלחלוחית ומעבירים אותה הרחק למעלה אל גזע העץ ענפיו ופירותיו, וככל שהשורשים מעמיקים חדור אל הרבדים הפנימיים של הארץ, כך בכוחם להעלות את היניקה לצמרתו של האילן המצויה הרחק מעל הארץ.

כוח זה הטמון בשורשי האילן אינו כלה לעולם, גם כאשר העץ משיר את עליו בעיצומו של החורף, כשחזותו של העץ נראית כה עלובה ומרוטה, בו בזמן מפעפעת במעמקי האדמה לחלוחית מבורכת, וממשיכה את קיום גזעו של העץ, את הגזע ממנו עתידין לבלב בבא הזמן עלים חדשים וממנו עתידין לצמוח פירות חדשים.

בדומה לאילן מחונן הוא האדם באותה תכונה ממש. כוח משיכה אדיר טבע הקב"ה באדם, כוח המושך אותו לארציות, לבהמיות, לשאול תחתית. אבל האדם מסוגל להתגבר על כוח המשיכה ולהסיטו לכיוון ההפוך ממש, כפי שנאמר בברכת המעביר שינה: 'וכוף את יצרנו להשתעבד לך' דהיינו לקחת את אותו כוח משיכה ולשעבדו לעבודת ה'.

ישנם זמנים בהם האדם כביכול משיר את עליו ומפסיק את תנובת פריו, נסיונות קשים ומרים מורידים את רוחו עד דכא, אבל "תשב אנוש עד דכא, ותאמר שובו בני אדם" (תהילים צ ג), ישנם ימי אהבה וימי שנאה כמו בעץ השדה - בימי השלכת, אף שהעץ נראה עלוב ומרוט דווקא מכות הקור שמקבל העץ שמשיר את עליו הם אלה הגורמים שבבא העת יוציא פירות לתפארת. כך אותה יניקה מבורכת של השורשים הפנימיים - ממבועי התורה בכל עת, גם בימים קשים, היא המצמיחה פירות, להיות בחינת עץ השתול על פלגי מים, בכוחם לרומם את האדם לגובה ולהצמיח על ידם פרחים ופירות.

והנה צריך להבין מהו ההבדל בין עשב לעץ שלכך לעץ יש ברכה מיוחדת. לשון הפסוק "האדם עץ השדה" יש מיוחדות לעץ שתכונותיו הם כאדם. דהנה האדמה הצמיחה שורשים שהיו לעץ, והעץ אין גזעו מחליף, הגזע קיים משנה לשנה, הפירות גדלים ונקטפים, והעץ עודנו עומד. ומצב זה הוא בבחינת שהאדמה גידלה עץ, והעץ מוציא פירות, ולכך ברכתו 'בורא פרי העץ'. וחלוק הוא מהירק שהאדמה מגדלתו, ובקטיפתו בטל ועבר מן העולם, ולכך ברכתו בורא פרי האדמה.

וכך הוא האדם. צריך שהאדם יהיה מחובר לשורשיו, ולא ירדוף אחרי כל אידיאולוגיה מזדמנת, שכיום היא במודה, ומחר היא מכלה את עצמה, וכטבעו של הרע שמכלה את עצמו. וידוע הסיפור על חמיו של רה"מ, שבצעירותו למד בנובהרדוק ונסחף לציונות, עלה לארץ וחניך בדרך זו את ילדיו. בגיל שמונים הוא החל מחפש בקדחתנות חפץ כלשהו בבית, שאלה אותו: מה הנך מחפש? והוא השיב, מה זה משנה לך. לאחר זמן רב של חיפושים, הואיל הבעל לספר שהוא מחפש את התפילין. שאלה האשה: מה נזכרת בהם כעת, בגיל שמונים? ! השיב הבעל: איני חפץ להשיב מדוע, אך חפץ אני להניחם, ואכן נמצאו התפילין, והוא זכה להניחם מידי יום במשך שנים מספר עד פטירתו.

לאחר זמן הפגישוהו עם רעו מנוער משיבת נובהרדוק רבי יענק'לה גלינסקי זצ"ל. שאלו רבי יענק'לה: מדוע נזכרת בתפילין לאחר שנים רבות שלא הנחת אותם? ענה לו הזקן: בגיל שמונים החלטתי לעשות חשבון הנפש. בגיל צעיר הזנחתי את מסורת אבותי לטובת אידיאולוגיה חדשה, ועבורה זנחתי מאחרי את כל הקדוש והיקר לעם היהודי, ועליתי ארצה ועמלתי בעמל כפי לבנות את הארץ, ובדרכה חניכתי את ילדי.

ובמבט לאחור הנני רואה שילדי לא המשיכו בדרכי, בן אחד לא חפץ ליבש את אדמות החולה, ועקר לארה"ב, ובני השני חזר בתשובה. הרי שהאידיאולוגיה שלי לא החזיקה אפילו דור אחד. אמרתי לעצמי, מוטב ואשוב אל מסורת אבותי שהחזיקה מעמד שלושת אלפי שנה בפרעות ובשמדות, במלחמות האינקוויזיציה ובמרתפי הק.ג.ב. כי רק אמונה עם שורשים חזקים יכולה להחזיק ולא תועיל כל רוח שבעולם לעוקרה ממקומה.

זהו כוחו של העץ שאינו זז ממקומו. אך זהו מחמת שורשיו, שכוחם נגד כוח המשיכה. כוח המשיכה מושך ללמטה, והעץ יונק את המים ואת כוחות האדמה אל מעלה, וכך הוא מצמיח פירות. ואמר לי על כך השבוע סטודנט מהפקולטה לחקלאות, שעשו ניסוי וגרמו שכוח המשיכה יהיה בזווית שונה, והעמידו את שורשי העץ כנגדו, וראו שהשורשים ינקו כנגד כוח המשיכה, כי השורש בעצמותם פועלים נגד כוח המשיכה. וכך הוא האדם, צריך לבחור ולהעמיד את השכל כנגד כוחות התאוה והיצרים שבטבעם מושכים את האדם כנגד השכל, כי זהו האדם.

קומה זקופה

תכונתו השנייה של האילן הוא הגובה. הנה לכאורה אצל האדם קומה זקופה היא חסרון כמו שאמרו בברכות (דף מג:): 'אמר מר המהלך בקומה זקופה אפילו ארבע אמות באילו דוחק רגלי שכינה דכתיב (ישעיה ו, ג) "מלא כל הארץ כבודו". הרי שההליכה בקומה זקופה לא די שאינה נחשבת למעלה, אלא אדרבא (משלי טז, ה) "תועבת ה' כל גבה לב" - אין אני והוא יכולים לדור בכפיפה אחת'. היכן אם כן אפשר למצוא אצל האדם מעלה בזה שקומתן זקופה בדומה לאילן.

אולם יש לבאר על פי מה שכתב ברוח חיים אבות (ד, א) ובחתם סופר בנדרים (דף לח). בביאור דברי הגמרא: 'אין השכינה שורה אלא על גיבור חכם ועשיר', שהכוונה היא למי שיש בו שלשת מעלות אלו אשר בהם נכללות כל המעלות שבעולם ואף על פי כן הוא עניו, עליו שורה השכינה - כי הוא העניו האמיתי, אבל לא שיהיו עצם מעלות אלו נצרכים לעניין השראת השכינה עליו, וכמאמר ירמיה הנביא (ט, כב) "אל יתהלל החכם וגו' כי אם בזאת השכל וידוע אותי". עד כאן.

מפורסם מאמרו של בעל האמרי אמת (בספר ראש גולת אריאל - עמוד קל"ח) על דברי המדרש על הפסוק "למה תרצדון הרים גבונום החר חמד אלוקים לשבתו" (תהילים סח, יז). שההרים הגבוהים בקשו שתינתן תורה עליהם משום קומתם הגבוהה, והקב"ה בחר דוקא בהר סיני המשפיל עצמו. והקשו אם כן הייתה תורה צריכה להינתן במישור בו אין שום גבהות? והשיב האמרי אמת: שמי שאינו בעל קומה אין בשפלותו שום רבותא, והרבותא היא דווקא בבעל קומה המשפיל עצמו. עד כאן דבריו. והן הן דברי הגר"ח ברוח חיים.

קומה זקופה מעלה יתירה היא משום שרק עם קומה זקופה ניתן לקיים את האיסור לילך בקומה זקופה. יש להשתמש בשורשים העמוקים כדי להצמיח קומה זקופה. אולם כל בר דעת מבין כי קומתו הזקופה של האדם אינה אלא אמצעי להתכופף בפני מי

שאמר והיה העולם, להיות נכנע בלב פנימה, כשם שהמעלה הראשונה היא במהותה התגברות על חוקי הטבע והעברת היניקה למעלה הפך כוח המשיכה, כך גם משמשת המעלה הנוכחית כשלב נוסף במסכת המעלות, ותפקידה הוא להפוך את הטבע הנוצר מהקומה זקופה ולכופפו לעשות רצונו יתברך.

משתי תכונות אלו נעבור לתכונה השלישית. 'צלך נאה'... צילו של האדם משמש אף הוא קנה מידה לגבהו... צילו של האדם הוא בבואתו, קומתו הרוחנית משתקפת בצילו, ככל שקומתו הרוחנית של האדם גדלה ככל שהוא מתגבר ומצליח לשבר את כוח המשיכה ויונק מהשורשים, כך גדלים פארותיו וכך גדל צילו, ככל שהאדם יונק יותר ממבועי התורה ומעמיק את יניקתו בכל עת כך ההשפעה שהוא יוצר סביבו גדולה יותר...

והיינו כדברי האור החיים. על האדם לעמול ולפעול כדי לבטל את מידת הגאווה ולהיות עניו. עניו איך פירושו איני שווה מאומה, כי עם אדם שכזה אין מה לעשות ולפעול, אין לו מוטיבציה להתקדם. האדם צריך לדעת קבלתי כוחות אדירים, ובכוחות אלו עלי לעמול ולפעול ולהגיע לפסגות. ואיני כאחרים שלא זכו לקבל כוחות ולכך הם נחותים בדרגתם, אני קבלתי כוחות ועלי לעמול כפי כוחותיי. ומעלה זו מביאה למעלה נוספת, היא מביאה לצל, כי עץ עמוס בפירות מתחיל להתכופף מחמת עומס הפירות, וכך הוא נותן יותר צל על סביבותיו, כך האדם כאשר הוא מלא וגדוש הוא יכול להשפיע רוב טובה על כל סביבותיו, ובלא שיחסר ממנו מאומה.

מעלת השורשים העבותים

ואף לעץ ישנה מעלה נוספת. בתקופת השלכת נראה שהעץ סיים את תפקידו, עליבותו מכערת את הנוף, ועדיף לעוקרו. אך מביני דבר אומרים שתקופה זו היא תקופת הזוהר של העץ. בתקופה זו הוא יונק את המים ממעמקי האדמה, ובכוחות אלו נוצרים ענפים חדשים, עלים חדשים, ופירות. וכדי שיוכל האילן לעסוק כל כולו בהתחדשות, האילן מסיר מעליו את כל העלים והענפים הישנים, וכך הוא מנתב את כל הכוחות למקום אחד, להתחדשות. כך הוא האדם, עוברות על האדם תקופות קשות מאוד, התמודדויות מורכבות, ניסיונות עצומים, האדם חושב איני שווה כלום אם אלו ניסיונותי. אך דווקא תקופות אלו בונות את האדם, מתוך הקושי בולטים הם כוחות הנפש של האדם, ובתקופה זו הם גדלים ופורחים עד לאין שיעור.

בעניין זה סיפרו לי שבאיזור יוקרה בארה"ב היה הוריקן. והיה לפלא, בוילות מסוימות העצים נפלו מעוצמת הרוחות, אך בוילות הסמוכות להם העצים נשארו במקומם. הלכו החוקרים וברקו מהו החילוק בין העצים, ואלו תוצאות המחקר: היו שטיפחו את עציהם, השקו כנדרש, העסיקו גנן על בסיס קבוע שיטפח את העץ, ודווקא אלו נעקרו עציהם בעוצמת הסופה. אך שכניהם שלא טיפחו את עציהם, והשקו מדי פעם, עציהם נותרו על עמדם. ולכאורה ההיגיון אומר ההיפך, עצים שטופחו יש ביכלתם לשרוד יותר מאשר עצים שהוזנחו.

הם הם הדברים. עצים שהשקו אותם כסדר, לא היה להם כוחות עצמיים, הם לא הוצרכו לנטוע שורשים עבותים כדי לחפש מקורות מים מעומק התהום, ולכך נפלו שדודים ברוח סערה, אך עצים שלא טופחו כראוי, נאלצו לחפש מקורות מים בעצמם, הם הוסיפו שורשים רבים למעמקי האדמה עד לתהום, ולכך הסערה לא יכלה להם, והם נשארו על עמדם.

ניתן להבריק מענפיו בארץ

ומכאן נבא לתכונה הרביעית המסיימת והמשלימה את מסכת מעלותיו של האילן, מובא בשם הראשונים שהאילן מתאפיין בכך שניתן להבריק מענפיו בארץ כדי להצמיח אילן נוסף, ובכוחו לגרום לרבויו נוסף והמשכיות. כוח היניקה זה מצליח להביא ללבוב, לצמיחה לגובה, וליצירת הצל מסוגל גם כן להרבות בנטיעות נוספות. וזהו גם כן כוחו של האדם שהוא כעץ השדה 'הלומדים בד בבד מטפשים', 'מחברי יותר מהם ומתלמידי יותר מכולם', זהו עיקר תכליתו של לימוד התורה, להקנותו לאחרים ולהעמיד תלמידים בדמותו...

ישנה אפשרות להוציא מתוך האילן עצמו עץ נוסף כמותו. עוקרים ענף מהעץ ושותלים בקרקע, והנה לנו עץ נוסף. כך האדם יכול להעמיד תלמידים, לעודדם, ולבנות את אישיותם. ועל כך אומרת הגמרא בכתובות (דף קיא:): 'דאמר רבי יוחנן: טוב המלכין שינים לחבירו יותר ממשקהו חלב, שנאמר (בראשית מט, יב): "ולבן שינים מחלב", אל תקרי לבן שינים אלא לבון שינים'. הרי שחשוב יותר אמירת מילה טובה ולהחיות את נפש האדם, מאשר להחיותו בהבאת מזונות.

ואף כך הוא לשון הפסוק (ישעיהו נז, טו), "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים", הפסוק מורה שעם נדכאים צריך להחיות את רוחם ולבם, וזהו כמבואר שביותר מצווה האדם להחיות את נפש חבירו, מאשר להחיות את גופו, כי החייאת נפש זהו בניית עולם. וזהו דבר שמאוד מחייב, לדעת כמה אפשר לתת לשני, ואנו לא שמים לב על כך.

וזכורני בלמדי בישיבת חברון, דר ראש הישיבה רבי יחזקאל סרנא זצ"ל בבניין הסמוך לישיבה, ובזקנותו קשתה עליו מאוד ההליכה, ולקח לו זמן רב ללכת מרחק פעוט שכזה. ואירע במוצאי שבת אחת שיצא רבי יחזקאל סרנא מביתו לעבר הישיבה, אחר שבישיבה החלו מעריב, ועד שהגיע לבניין בית המדרש כבר אחזו הציבור בקדיש האחרון. ראה זאת ראש הישיבה רבי שמחה זיסל ברוידא ושאלו, מדוע לא ביקשת שנשלח מניין בחורים אל ביתך, הלא כאשר יצאת מהבית ידעת שלא תספיק להתפלל בישיבה, ומדוע בכלל יצאת מהבית?

השיב לו רבי יחזקאל סרנא: ידעתי שלא אספיק מעריב, אך באתי לומר "שבוע טוב" לארבע מאות בחורי הישיבה, באתי לתת להם כוח לכל השבוע הבא עלינו לטובה, ואכן באתי לקיים מאות מצוות של בין אדם לחבירו. זו הסתכלות של גדול בישראל! לחשוב איך אפשר להועיל לשני, ואפילו באמירת "שבוע טוב".

נמצאנו למדים שארבעה תכונות מאפיינות את האילן ומשותפות אף לאדם, השוואת התורה "כי האדם עץ השדה" מחייבת היא. יש על האדם ללמוד מן האילן מה שנדרש ממנו, היניקה מן השורשים בניגוד לכוח המשיכה, זקיפות הקומה עם כפיפתה כנדרש, יצירת הצל לזקוקים לו. והמשכת היניקה לזולת. - כל אלו חבויים בנפש האדם פנימה, כפי שהם מצויים בכל אילן מטבע הבריאה, אלא ששונה הוא האדם מן האילן בכך שהוא בעל בחירה 'ובידו' למצות את אותם כוחות. ולכן בחמשה עשר בשבט שהוא זמן התחלת היניקה ממימי השנה החדשה, הן מהמים הגשמיים, והם מהמים הרוחניים, כמו שביארנו (במאמר לד) על האדם להתבונן ולמצות את כוח היניקה מגשמי השנה החדשה, ולהוציא פריחה ופירות חדשים בתורה, וכדברי החדושי הרי"ם זצ"ל בט"ו בשבט משפיעים לאדם את מה שיחדש בכל השנה.

אילן אילן במה אברכך

כד נתבונן נראה שזהו בעצם מה דאיתא בגמרא מסכת תענית (דף ה:): כי הווי מפטרי מהדדי (כשהיו נפטרים זה מזה) (רב נחמן מרב יצחק) אמר ליה: לברכך מר. אמר ליה: אמשול לך משל למה הדבר דומה. לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב ועייף וצמא, ומצא אילן שפירותיו מתוקים וצלו נאה ואמת המים עוברת תחתיו, אכל פירותיו ושתה מימיו וישב בצילו, וכשביקש לילך אמר: אילן אילן במה אברכך, אם אומר שיהיו פירותיך מתוקים, הרי פירותיך מתוקים. שיהיה צילך נאה הרי צלך נאה, ושתהיה אמת המים עוברת תחתך הרי אמת המים עוברת תחתך, אלא יהי רצון שכל נטיעות שנוטעים ממך יהיו כמותך. עד כאן.

יתר התבוננות והעמקה בדברים תסייע לנו להבין שכל מעלותיו של האילן שנתבררו לעיל כלולים בברכתו, פירותיו מתוקים - הוא כוח היניקה. צלך נאה - הגובה והצל, כל נטיעות שנוטעים ממך יהיו כמותך - זה ענין ההברכה המיוחדת לאילן בלבד.

ומעתה זהו כוח התורה. תחילה עובדים שלא להתגאות, ואזי מתחברים כל ישראל כאיש אחד בלב אחד, וכך יכולים להשפיע על השני. ואחר שהגיע לדרגתו, זוכה והוא כאילן ש'אמת המים עוברת תחתך', שזהו שבח לאילן שאינו מחמתו, זהו מזכויות האילן, דאחר שעמל והגיע למה שיכל, נותן לו הקב"ה במתנה אמת המים סמוכה; כך הוא באדם - 'יגעת ומצאת תאמין', ולכאורה מהו המציאה שאחר היגיעה, הלא מציאה באה לאדם בלא מתכוין, ואילו היגיעה היא כדי להגיע לתוצאה? הם הם הדברים. אחר

שהאדם עמל בתורה, הוא זוכה אף למציאות רבות, יתר על דרגתו. ומעתה כך הוא בהכנה לקבלת התורה, אחר שעמל להכין את עצמו להיות ראוי לקבלת התורה כפי הדרך שהצבנו, הוא זוכה למתנות.

ארבה כנגד ט"ו בשבט

והנראה לבאר זאת למעשה. מצרים כוחה ירק, ארץ ישראל כוחה הוא אילן. וכך הוא בלשון הפסוק (דברים יא י-יב): "כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק. והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים". ארץ ישראל לעולם תלויה בדברו של בורא העולם, מצרים לעומתה אינה נושאת עיניים לשמים, לעולם יש בה מים, ואינה זקוקה לאחרים. אך מעלה זו, חיסרון גדול יש בה, הנאתה זמינה, ולכך אין הנאתה מחזיקה מעמד, וכירק שקמל במהרה, ואין גזעו מתקיים.

והנה מביא ב'אורי וישעי' (עניין כו): דכתוב ברבינו בחיי (שמות ז כה) וברמב"ן (שמות י ד) שהמכות נמשכו על פני שנה תמימה, שבוע מכה, ושלוש שבועות הפסקה. מכת בכורות הייתה בט"ו ניסן, וכנגדה נתקדשו בכורות ישראל. ומשכך מכת חושך הייתה בט"ו אדר, חג הפורים, ובזמן שלמצרים היה חושך, "לכל בני ישראל היה אור במושבתם" (שמות י כג) מכת ארבה הייתה בט"ו בשבט.

כל מכה הייתה נגוף למצרים ורפוא לישראל. כנגד מכת בכורות בט"ו ניסן, נתקדשו בכורות ישראל. ומשכך מכת חושך הייתה בט"ו אדר, חג הפורים, ובזמן שלמצרים היה חושך, "ליהודים היתה אורה ושמחה" (אסתר ח טז) "אורה" זו תורה; מכת ארבה הייתה בט"ו בשבט, וכיון שמצרים מהותה הוא ירק, ובמכה זו הוכה כוח העץ המזויף של מצרים, כנגדם עם ישראל שמהותם אילן, שאין שורשיו מתכלים, קיבלו את ראש השנה לאילנות.

קלקול עץ החטה

במקור החילוק בין ירק לאילן, מצינו כבריאית העולם (בראשית ב, טז): "ויצו ה' אלוקים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל". אדם הראשון נצטווה לאכול רק פרי העץ, ונאסר עליו לאכול מעשב השדה, אך אחר שאכל מעץ הדעת הותר לו לאכול ירקות, ואחר המבול הותר לנח לאכול בשר; והנה מהו הפרי שאכל אדם הראשון בחטא עץ הדעת, איתא במדרש (בראשית רבה טו, ז):

מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם וחווה. רבי מאיר אומר: חטים היו... רבי שמואל בר רבי יצחק בעי קמי (הקשה לפני) רבי זעירא, אמר ליה: אפשר חטים היו? אמר לו (רבי זעירא): הין. אמר ליה (רב שמואל בר רבי יצחק): והכתיב "עץ"? אמר ליה (רבי זעירא): מתמרות היו כארזי לבנון. אמר רב יעקב בר אחא: איתפלגון רבי נחמיה ורבנן, רבי נחמיה אמר המוציא לחם מן הארץ שכבר הוציא לחם מן הארץ. ורבנן אמרי מוציא לחם מן הארץ שהוא עתיד להוציא לחם מן הארץ, שנאמר (תהלים עב טז) "יהי פסת בר בארץ".

הרי שהחטה הייתה עץ שהוציא לחם, וכאשר התקלקל אדם הראשון ירדה החטה בדרגתה והוציאה רק גרעינים. ואיתא באבות דרבי נתן (א): כיון ששמע אדם הראשון שאמר לו הקב"ה "ואכלת את עשב השדה" (בראשית ג, יח-יט), מיד נודעו אבריו. אמר לפניו "רבוננו של עולם, אני ובהמתי נאכל באבוס אחד? אמר לו הקב"ה: הואיל ונודעו אברייך "בזיעת אפיך תאכל לחם" הרי שירדה החטה למדרגת ירק, ומכיון שהזדעזע אדם הראשון, ניתנה לו האפשרות שמחטה זו יעשה לחם. והדבר טעון ביאור רב, מהו החיסרון שאני ובהמתי נאכל באיבוס אחד, שלכך נודעו אדם הראשון?

הרי שחלוק אילן מירק. אילן הוא מאכל אדם, האדם עומל ביגיעת כפיו לשתול גרעין באדמה, צריך להשקות את הגרעין, עד שסוף סוף גדל אילן. אך אינו יכול ליהנות ממנו, הוא זקוק להמתין שלושת שנות ערלה, ולאחריהם שנת נטע רבעי. צריך איפוק רב לשתול אילן, אך לבסוף העבודה משתלמת, יש לו אילן שנותן פירות לאורך שנים רבות. חלוק ממנו ירק, אין פעולתו רבה, במהרה הוא גדל, ואפשר לקצור פירות, אך לא נותר מאומה לעתיד, הירק נקטף והשורש נובל.

אמר אדם הראשון עד עתה הייתי בדרגת אילן שמעשי הטובים נותנים פרי לעולם הבא, אך כעת שמאכלי כבהמה שאינה יודעת לדחות סיפוקים, אין מעשי שווים מאומה. לכך נזדעזע אדם הראשון. אמר לו הקב"ה כיון שאכפת לך ממצב זה, תוכל לתקן מעט את מעשיך, אמנם מאכלך מאכל בהמה, אך ביכולתך לתקנו ולעשותו ללחם, באפשרותך לקחת את המעשים הרדודים של העולם הזה, ולקצור מהם פירות לחיי העולם הבא.

וזהו הטעם שהאדם קרוי אדם כי נוצר מהאדמה, ואין הבהמה שמה על שם האדמה, ואף שמקורם שווה; כי הבהמה נוצרה מהאדמה ונשארת בדרגת אדמה, אינה מצמיחה מאומה אך האדם נטל את כוח ההצמחה של האדמה, ביכולת האדם לקחת את החומר, ולקדש את החומר, וזהו כאדמה שביכלתה להצמיח עצים, שיצמיחו פירות בכוח עצמם. ולכך האדם בלבד קרוי על שם האדמה.

קרבן חיטים כדי שיתברכו לכם פירות האילן

וכך ראיתי בדברי אחי הרב מנחם שורץ שליט"א. בפסח מקריבים קרבן העומר, מאכל בהמה, ובשבועות מקריבים קרבן חיטים, מאכל אדם. והביאור הוא שמעלים את האדם ממאכל בהמה, לדרגת מאכל אדם. ולכאורה הרי איתא במשנה בראש השנה (דף טז): 'בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר (תהילים לג טו) "היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם", ובחג נידונין על המים'.

ובגמרא: 'תניא, אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח מפני שהפסח זמן תבואה הוא; אמר הקב"ה: הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא; אמר הקב"ה: הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן. ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג אמר הקב"ה: נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה'. והדבר תמוה מקריבים קרבן חיטים בשבועות כדי שיתברכו פירות האילן, הלא חיטה הוא ירק, ואינו אילן?

מיישב הרב מנחם שורץ: חטה היא ירק מחמת שירדה מדרגתה, אך בעצמותה היא אילן, וכיון שציווי הקרבנות ניתן בהר סיני, שהיו בדרגת אדם הראשון קודם החטא שחיטה הייתה כאילן. הרי שנצטוו להתעלות בימי הספירה ממאכל בהמה למאכל אדם, ולהעלות את החיטה עמם, מדרגת ירק לדרגת אילן, עד שיקריבו חיטה בעצרת כדי שיתברכו פירות האילן - ותצמיח החיטה לחם.

וכך מצינו בדברי רבי יהונתן אייבשיץ בספרו תפארת יהונתן: חיטה בגימטריא עשרים ושתים, כמניין האותיות בלשון הקודש, כי אין גבול במה שהאדם יכול להשיג בתורה, וזהו רק קודם החטא שמאכלם הוא חיטים. אך אחר שחטאו בחטא העגל מאכלם מאכל שעורה, שעורה היא מלשון שיעור, שיש גבול להשגות בתורה; וזהו ביאור שירת החיטה והשעורה: שבולת חיטים אומרת, "שיר המעלות ממעמקים קראתיך השם" (תהילים ק א). שבולת שעורים אומרת, תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו" (תהילים קב, א). ומדוע שירתם היא תפילה ולא שבח הבורא כשאר הבריאה? זהו כמבואר. החיטה איבדה את גובהה, השעורה איבדה את מעלתה - כבר אינה מאכל אדם, אלא היא מאכל עניים, עניים בממון, ועניי הדעת. ועל כן החיטה מתפללת על היותה במעמקים, והשעורה מתפללת על היותה מאכל עניים. עכ"ד אחי הרב מנחם שורץ שליט"א.

ומעתה נשוב לכוחה של מצרים. מצרים כוחם ירק, אין בכוחם להתאפק, רצונם לראות תוצאות מיד, ולכך אינם רואים שכל מלמעלה, שתלוי הוא בהיום לעשותם ומחר לקבל שכרם. וזהו החילוק בינם לעם ישראל שכוחם הוא כוח האיפוק, וכנתבאר זהו כוח חודש שבט, בכוח התורה אפשר להתאפק ולשלוט ברצונות ובתאוות הדורשים סיפוקים מיידים, ואנו עומדים בניסיון וכך זוכים לעולם הבא. ונמצא שכאשר קונים את מעלת התחדשות התורה בחודש שבט, אף זוכים להתחדשות בבעלותנו על ארץ ישראל, ואף כאשר עם ישראל שוקע בלימוד התורה, הארץ כה פוריה. זהו כוח האילן.

ואנו כיום במצב שאנו מחכים מתי נוכל לחזור לקדמותנו ובעז"ה נזכה לחיי נצח בכך שנלך בצורה הנכונה